VÄKEILEVIÄ VASTINPAREJA

Uusmaterialistinen luenta suomen vanhan kielen potentiaalista

Sanna Hjelman

Kuvataidekasvatuksen pääaine
Aalto Yliopisto

Tämä teksti on viimeistelty versio Aalto-yliopiston Taidekasvatuksen toimijana -kurssilla 25.5.2026 esitellystä esseestä.
Lopullinen julkaisukelpoinen versio tarkistettu ja päivätty 21.9.2026.

KIELEN EETTINEN VOIMA

Kieli parhaimmillaan kytkee meidät osaksi ympäröivää maailmaa. Se herättää keskustelussa maiseman eloon, antaa asioille merkityksiä ja auttaa meitä tuntemaan olevamme osa suurempaa elon kokonaisuutta. Nykyisessä määrällistävässä ja hyötykeskeisessä ympäristöpuheessa tämä yhteys kuitenkin usein katoaa. Kun elävä maailma kääntyy uutisissa teknisiksi raporteiksi, prosenteiksi ja etäisiksi ammattitermeiksi, mietin, voisiko kieli pelkkien mitattavien faktojen sijaan välittää aistimellista ja kehollisesti koettavaa tietoa. Mitä tapahtuisi, jos kieli ei etäännyttäisikään meitä tarkkailijoiksi, vaan tekisi ihmisen ja muun luonnon välisen monilajisen kietoutuneisuuden jälleen eläväksi ja ymmärrettäväksi? Onko tarvetta tällaisen uuden kielen keksimiseen, vai onko sellainen jo olemassa?

Tässä esseessä syvennyn siihen, miten valtava voima sanoilla on: ne kuvailevat maailmaa ja kirjaimellisesti muovaavat sitä, miten kohtaamme itsemme, toisemme ja kaiken muun elävän ja ei-elävän. Pohdin sitä, miten nykyinen vakiintunut tehokkuus- ja hyötykeskeinen sanastomme rajoittaa ymmärrystämme ihmisestä yhtenä osana ympäristön elollista ja elotonta kokonaisuutta. Haastan tätä suhdetta asettamalla rinnakkain hyötykeskeisen sanaston ja aistihavaintoihin pohjaavaan vanhan suomen kielen luontosuhteiset ilmaisut. Haluan etsiä kieltä, joka muistuttaa meidän olevan osa muuta luontoa. Vakiintuneiden ajatusmallien murtamisen sijaan lähestymistapani on luonteeltaan tunnustelevaa. Tarkoituksena on avata kokeellisia kielellisiä suuntia sille, miten voisimme kokea maailman toisin.

Hyödyntämällä Kotimaisten kielten keskuksen *Suomen murteiden sanakirjaa* (2025a), *Vanhan kirjasuomen sanakirjaa* (2025b) sekä *Suomen etymologista sanakirjaa* (2026) peilaan näistä löytyviä vanhoja ilmaisuja nykyteorioiden termeihin ja etsin tapoja sanoittaa luontosuhdetta uudelleen, uudella eettisesti kestävämmällä tavalla. Essee ei kuitenkaan jää pelkän käsitteellisen pohdinnan tasolle, vaan kannustaa myös käytännön kokeiluihin. Kielestä tulee näissä kokeiluissa elävää, aistimellista materiaalia, jota tutkimme yhdessä muun maailman kanssa.

Aloitan esseen tarkastelemalla ensin, miten teollistumisen perintö ja tapa puhua muusta luonnosta kietoutuvat toisiinsa. Tämän jälkeen esittelen tavan, jolla luen sanakirja-aineistoa yhdessä uusmaterialistisen teorian kanssa. Diffraktiivista menetelmää käyttäen paikannan niiden yhteisvaikutuksissa syntyviä uusia hahmoja ja ehdotuksia. Varsinaisessa kielellisessä kokeilussa asetan valittuja nykymaailman ja menneisyyden sanoja rinnakkain ja ehdotan niiden pohjalta uusia avauksia. Lopuksi tuon nämä havainnot takaisin taidekasvatuksen kehykseen ja pohdin uuden kielen pedagogisia mahdollisuuksia.

ENNEN MUINOIN JA NYKYPÄIVÄNÄ

Kielen ja sanojen vaikutuksia ympäristökeskusteluun on tutkittu paljon eri tieteenaloilla. Tämän esseen lähtökohtina toimivat kolme puheenvuoroa, jotka hahmottelevat kielen ja luontosuhteen yhteyttä. Risto Haverisen ja kollegoiden toimittama Sitran muistio *Ihminen osana elonkirjoa: Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella* (2021) osoittaa tarpeen uudelle tavalle ymmärtää ihmisen suhdetta ja paikkaa luonnossa. Kaisa Kortekallion ja muiden kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijoiden artikkeli *Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi* (2020) taas tarjoaa työkaluja siihen, miten on mahdollista purkaa kielen ihmiskeskeisyyttä. Ympäristökasvatuksen tutkijat Jamie Mcphie ja David Clarke taas haastavat vakiintuneita luontokäsityksiä tekstissään *Nature matters: diffracting a keystone concept of environmental education research – just for kicks* (2020) osoittamalla, että tapa, jolla nimeämme luontoa, ei ole vain sanoja, vaan sanojen käyttämisellä on todellisia, fyysisiä seurauksia maailmassa.

Tämä essee asettuu osaksi tätä keskustelua tuomalla siihen mukaan ympäristötaidekasvatuksellisen näkökulman. Oma kiinnostukseni aiheeseen liittyy erityisesti siihen, miten kieli taidepedagogisessa vuorovaikutuksessa voisi toimia siltana teorian ja käytännön välillä. Kieli tarjoaa tavan nimetä maailmaa uudelleen luoden tilaa kohtaamisille, jossa teoria muuttuu eletyksi kokemukseksi. Koska uppoudun mielelläni historian teemoihin, etsin vanhoista sanoista suuntaa sille, kuinka voisimme taidekasvatuksen arjessa herkistyä ympäristön omille äänille.

ENNEN MUINOIN JA NYKYPÄIVÄNÄ

Tämä herkistyminen vaatii, että katsomme ensin, mikä muuttui historiassa. Historiallisesti tarkasteltuna ihmisen suhde ympäristöön oli kietoutunut vastavuoroisuuden kieleen. Kuten uskontotieteen dosentti Risto Pulkkinen Kulttuuriykkösen keskustelussa (Yle, 2026) toteaa, suomalaisessa perinteessä luonto ei ollut ihmisestä erillinen objekti, vaan ympäristö oli täynnä aktiivisia toimijoita, joiden kanssa elettiin neuvotteluyhteydessä. *Maan vihan* (ihottuma tai tauti, jonka arvellaan tarttuneen maasta) tai *metsännenän* (metsän haltija tai väki ”*nenäytyy*” eli tarttuu ihmiseen aiheuttaen sairautta, koska ihminen on loukannut metsän rauhaa tai käyttäytynyt siellä röyhkeästi) kaltaiset sanat heijastavat tätä ymmärrystä: ne olivat keinoja sanoittaa tilanteita, joissa ihminen oli rikkonut ympäristön rajoja ja joutunut epätasapainoon sen kanssa. Vaikka suhde oli usein selviytymisen pakosta värittynyt ja vaati jatkuvaa sovittelua, se kantoi mukanaan ajatusta siitä, että muu luonto on itsessään merkityksellinen toimija.

Tämä välitön ja konkreettinen yhteys ympäristöön muuttui kuitenkin merkittävästi teollistumisen myötä. Esiteollisessa ajassa ihmisen fyysinen selviytyminen oli suoraan sidoksissa säähän, vuodenaikoihin ja muihin ympäristöjen olosuhteisiin. Luonto hahmottui aktiivisena osapuolena, jonka asettamiin rajoihin ja ehtoihin ihmisen oli sopeuduttava. Teollistumisen, teknologian kehityksen ja kaupungistumisen myötä tämä jaettu haavoittuvuus alkoi kuitenkin hämärtyä. Kun esim. ruoantuotanto teollistui ja elannon hankkiminen siirtyi yhä kauemmaksi ihmisen omasta arjesta, syntyi illuusio riippumattomuudesta. Samalla ympäristö muuttui ihmisen mielissä aktiivisesta toimijasta passiiviseksi resurssiksi.

Teollistumisen myötä tapamme puhua ympäristöstä etääntyi kriittisellä tavalla arjen elävästä ja aistein havaittavasta kokemuksesta: valistusajan mekaaninen luontokäsitys sai teollistumisesta materiaalisen muotonsa. Sen myötä syntynyt puhetapa alkoi kohdella luontoa ja sieltä otettavia materiaaleja pelkkänä tasalaatuisena massana. Elävästä, monimuotoisesta metsäekosysteemistä tuli kielellisesti ”puukuutioita” tai ”kuitupuuta”, ja maaperän kerrostumat pelkistettiin ”raaka-ainevaroiksi”.

Nykyisessä kestävyyskriisissä juuri tämä etääntyneisyys synnyttääkin tarpeen palata kieleen, joka tunnustaa materian ja ihmistä laajemman luonnon toimijuuden. Tätä teollisen ajan mekaanista perintöä pyritään esimerkiksi uusmaterialistisessa filosofiassa purkamaan. Erityisesti Donna Harawayn (2015) ja Karen Baradin (2007) kaltaiset teoreetikot purkavat ihmisen ja passiivisen materian välistä kahtiajakoa tunnistamalla maailman erottamattomaksi kietoutumaksi.

ENNEN MUINOIN
JA NYKYPÄIVÄNÄ

Haraway (2015) korostaa, ettei mikään laji toimi koskaan yksin, vaan todellisuus muotoutuu monilajisissa, ihmistä laajemmissa suhteissa. Barad (2007) menee tässä perinteistä vuorovaikutusta pidemmälle asettaessaan ytimeen käsitteen intra-aktio: ihminen ja muu aineellinen todellisuus eivät edes ole olemassa toisistaan erillisinä ennen kohtaamistaan, vaan rakentuvat ja saavat muotonsa vasta tässä jatkuvassa yhdessä muotoutumisessa.

Mcphie ja Clarke (2020) haastavat näitä vakiintuneita, erottelevia käsityksiä muistuttamalla, että tapa, jolla nimeämme luonnon ei ole vain sanahelinää, vaan tavallamme käyttää käsitteitä on todellisia fyysisiä seurauksia. He huomauttavat, että jos puhumme jatkuvasti ”luontoon menemisestä”, teemme samalla luonnosta erillisen paikan, eräänlaisen matkakohteen, jonne mennään ainoastaan vierailemaan. Tällöin tulemme rakentaneeksi itsemme ja ympäristön välille muurin, joka on luotu pelkillä käsitteillä. Purkaakseen tällaista jyrkkää erottelua ja osoittaakseen, että muotoudumme jatkuvasti yhdessä aineellisen maailman kanssa, he muistuttavat hyvin arkisella esimerkillä: ihmisen luomat käsitteet ovat maailmassa yhtä luonnollisia kuin puu tai sipsipussi. Samoin Kortekallio ja kollegat (2020) tarjoavat suhteellistavaa sanastoa tämän kietoutuneisuuden näkyväksi tekemiseen.

Oppimateriaalissa esittelemäni kokeilun taustalla on oma ennakko-oletukseni siitä, että esiteollisen ajan suomen kielen sanat kuvaavat luontoa ja ympäristöä enemmän kokemus-, aisti- ja suhdeperäisesti, kuin nykyinen länsimainen, ihmisen erityisyyttä ja erillisyyttä vaaliva sanasto. Kuten Haverinen ja muut (2021, s. 13) huomauttavat, kestävyyskriisin aikakaudella on välttämätöntä siirtyä ihmiskeskeisestä maailmankuvasta kohti laajempaa ymmärrystä ihmisestä osana elonkirjoa. Siirtymä vaatii arvojen ja uskomusten lisäksi myös kielellistä uudelleenarvioimista, sillä perinteinen länsimainen ajattelu on perustunut ihmisen ja luonnon välisen suhteen kahtiajakoon, jossa ihminen nähdään luonnosta irrallisena, luontoa hallitsevana osapuolena.

Jotta tämä kielellinen pohdinta ei jäisi ainoastaan teoreettiseksi tekstiksi, se vaatii käytännön toimia ja kokeiluja. Seuraavassa luvussa määrittelenkin ne menetelmät, joiden avulla lähden tutkimaan näitä kielen kerrostumia ja rakentamaan siltaa nykyteorioiden ja vanhan suomen kielen välille. Uusien, kokeilevien sanojen tunnusteleminen voi herätellä taiteellisessa toiminnassa kokonaan uudenlaista luontosuhdetta ja auttaa meitä sanoittamaan materiaalisuutta toisin.

MITEN TUTKIN KIELTÄ?

Esseessä käytetty aineisto koostuu Kotimaisten kielten keskuksen *Suomen murteiden sanakirjasta* (2025a) sekä *Vanhan kirjasuomen sanakirjasta* (2025b). Jotta voimme ymmärtää, mitä nämä sanakirjat voivat opettaa meille nykyhetken kestävyyskriisistä, tarvitsemme tavan lukea niitä tuoreilla silmillä.

Menetelmänä toimii diffraktiivinen luenta, jonka taustalla on feministisen fyysikon ja teoreetikon Karen Baradin (2007) uusmaterialistinen todellisuuskäsitys. Ympäristökasvatuksen tutkimuksessa lähestymistapaa ovat soveltaneet muun muassa Mcphie ja Clarke (2020). Diffraktiivisuutta voi verrata fysiikan ilmiöön, jossa aallot, kuten valo tai vesi, törmäävät esteeseen tai toisiinsa. Ne eivät vain kimpoa takaisin, vaan muodostavat uusia, risteäviä kuvioita.

Tässä tekstissä tämä tarkoittaa sitä, etten aseta vanhaa kieltä ja nykysanastoa vain vierekkäin vertailua varten, vaan luen niitä toistensa ja teorian läpi. Kun esiteollisen ajan elävä, aistipohjainen sanasto törmää nykyiseen uusmaterialistiseen ajatteluun, tarkkailen niitä uusia kuvioita ja merkityksiä, joita tästä risteämästä syntyy. Tämä kielellisen törmäyttämisen tuloksena yritän luoda eräänlaisen sanastokartan menneen ja tulevan välille. Tarkoituksena ei ole vain katsoa taaksepäin, vaan tarjota inspiraation sytykkeitä uusien ympäristötaidekasvatuksellisten kohtaamisten ja pedagogisten menetelmien ideoimiseen. Tämä kielellinen kokeilu ja sen myötä syntyvät oivallukset avataan seuraavaksi kolmen konkreettisen käsiteparin kautta.

VASTINPARIEN LUENTA

Tässä luvussa siirryn teoreettisesta pohjustuksesta käytännön kokeiluun. Analysoin tarkemmin kolmea valittua käsitteellistä vastinparia ja ehdotan niille uusia, kokeilevia sanoja kuvaamaan aineen omaa voimaa. Tavoitteenani on osoittaa, miten vanhan suomen kielen aistipohjaiset ilmaisut voivat herätä eloon uusmaterialistisen teorian rinnalla ja haastaa nykyistä, hyötykeskeistä sanastoamme.

Kuljetan kolmea valitsemaani käsiteparia systemaattisen, nelivaiheisen polun kautta: kartoitan ensin sanan historiallisen taustan ja sen kielellisen kehityksen, tuon mukaan uusmaterialistisen teorian näkökulman ja lopuksi törmäytän nämä tasot yhteen kokeilevaksi sanaehdotukseksi.

On tärkeää huomata, että käsitteiden kielellinen tarkastelu ei pyri olemaan tiukka historiallinen tai etymologinen totuus muinaissuomalaisten kielestä. Kansanuskossa luontosuhdetta ei ohjannut moderni ekologinen tietoisuus, vaan usein pelko, lepyttely ja eloonjäämiskamppailu. Tässä luennassa en kuitenkaan pyri historialliseen alkuperäisen merkityksen palauttamiseen. Käytän diffraktiivista menetelmää ja tarkastelen näitä vanhoja kielellisiä rakenteita tietoisesti uusmaterialististen linssien läpi. Irrotan sanat niiden alkuperäisestä, usein pelonsekaisesta merkitysyhteydestään ja kysyn: mitä nämä kielelliset muodot voisivat tarjota nykypäivän taidekasvatuksen ekologiselle mielikuvitukselle?

1. VÄKI VS. MATERIAN TOIMIJUUS

Ensimmäisessä parissa asetan vastakkain suomalaisesta kansanperinteestä tutun voimasanan *väki* sekä uusmaterialistisen käsityksen aineen aktiivisuudesta, jota kutsutaan *materian toimijuudeksi.*

1) Tausta (*väki*): Suomalaisessa kansanperinteessä sana *väki* viittasi ihmisjoukon lisäksi mytologiseen, näkymättömään voimaan, joka asui ympäristössä. Erilaisilla paikoilla ja elementeillä oli oma väkensä, kuten metsän väki ja veden väki - voima, joka saattoi vaikuttaa ihmisen terveyteen ja onnistumiseen. (Kielitoimiston sanakirja, 2024)

2) Kielellinen kehitys: Sanajuuri liittyy suoraan voimaan tai pakottamiseen, mistä nousevat arkiset sanamme kuten *väkevä, väkisin, väestö, joutoväki*. Myös verbi *väittää* on alun perin tarkoittanut voimalla painamista tai pakottamista, asioiden asettamista vastakkain siten, että oma voima tuntuu.

3) Teoria (materian toimijuus): Uusmaterialistisessa ajattelussa (esim. Mcphie & Clarke, 2020) toimijuus (*agency of matter*) tarkoittaa, että todellisuus on jatkuvaa aineellisten voimien kietoutumista ja yhdessä muotoutumista, jossa säällä, maaperällä tai taidetyöskentelyn välineillä, on yhtäläinen kyky vaikuttaa aktiivisesti tapahtumien kulkuun.

4) Ehdotus *Väkeily*, verbinä *väkeillä*: Koska teoria näkee aineen jatkuvana, aktiivisena toimintana, voisi väki-sanan muuttaa verbiksi. Kun kuvataiteen opiskelija työskentelee vaikkapa elävän saven, valuvan musteen tai karhean puun kanssa, materiaali ei ole vain passiivinen kohde, johon ihminen pakottaa ideansa. Materiaali *väkeilee*. Se tuo tilanteeseen oman voimansa, luonteensa, vastustuksensa ja historiansa, joiden kanssa tekijän on tultava toimeen.

Nykyinen teollinen tapamme puhua ”materiaalista” pelkkänä passiivisena massana häivyttää sen, minkä esiteollinen kieli tunnisti itsestään-selvyytenä: aineella on oma elämänsä ja dynaaminen voimansa. Kuvataidekasvatuksessa tämä oivallus siirtää huomion hallinnasta kumppanuuteen. Sen sijaan, että ihminen vain pakottaisi tahtonsa aineeseen, voi opetus olla tilanne, jossa opetellaan materiaalin kanssa yhdessä väkeilyä. Toisaalta materiaali voi myös kirjaimellisesti *väittää vastaan*. Tällöin materiaalin fyysiset ominaisuudet käyttävät omaa toimijuuttaan: muste leviää paperilla tai puun syyt ohjaavat talttaa suuntaan, jota tekijä ei ollut ennalta suunnitellut. Tällaisessa hetkessä ihmisen tahto joutuu nöyrtymään ja mukautumaan aineen omaan väkeen.

VASTINPARIEN LUENTA

2. METSÄNPEITTO VS. KIETOUTUNEISUUS

Tässä toisessa vastinparissa laajennan tarkastelua yksittäisestä materiaalista siihen, miten ihminen asettuu osaksi kokonaista maisemaa ja elävää ympäristöä. Käsitteiden *metsänpeitto* ja *kietoutuneisuus* avulla on mahdollista purkaa mielikuvaa ihmisestä ympäristönsä ulkopuolisena hallitsijana.

1) Tausta: *Metsänpeitto* viittasi suomalaisessa kansanperinteessä tilaan, jossa metsään kadonnut ihminen tai eläin muuttui näkymättömäksi, hämmentyi ja menetti kykynsä hahmottaa suuntia. Ilmiön taustalla uskottiin olevan yliluonnollinen voima, joka kätki tai lumosi kulkijan. (Kotimaisten kielten keskus, 2025a)

2) Kielellinen kehitys: Yhdyssanan jälkiosa *peitto* on johdettu suoraan verbistä *peittää* (Kotimaisten kielten keskus, 2026). Kielellisestä rakenteesta voi päätellä, että metsänpeitto on kohteelleen passiivinen tila: ihminen ei peitä itse itseään, vaan joutuu ulkopuolisen voiman kätkemäksi, mikä merkitsee inhimillisen kontrollin ja hallinnan täydellistä menettämistä.

3) Teoria: Uusmaterialistisessa ajattelussa maailmaa ei nähdä erillisinä palasina, vaan jatkuvana *kietoutuneisuutena*, jossa suhteet ovat ensisijaisia ja muovaavat toimijoita (Barad, 2007). Kulttuuritutkimuksessa tällä kuvataan sitä, kuinka ihminen ja ympäristö sulautuvat toisiinsa tavalla, jossa erillistä ”minää” on mahdotonta määritellä (Kortekallio ym., 2020).

4.) Ehdotus: Uudeksi toimintasanaksi ehdotan käsitettä *solmeutuminen*. Se yhdistää metsänpeiton kuvaaman rajojen hämärtymisen ja kietoutuneisuuden verkostomaisuuden, mutta kääntää suhteen tietoiseksi, käsin kosketeltavaksi ja aktiiviseksi toiminnaksi, jossa osapuolet kytkeytyvät toisiinsa yhteisessä tilassa.

Kun kansanperinteen tarinaa metsänpeitosta luetaan uusmaterialistisen kietoutuneisuuden läpi, murtuu oletus ihmisestä luonnon ulkopuolisena hallitsijana. Siinä missä moderni maailmankuva esineellistää elävän ympäristön raaka-aineeksi, solmeutumisen käsite tarjoaa tavan herkistyä ympäristölle ilman passiivista alistumista. Kuten vähintään kahta lankaa vaativa solmu, tämä tila sitoo meidät aktiivisesti osaksi paikan materiaalisia ominaisuuksia kumpaakaan osapuolta hävittämättä. Taidepedagogisesti solmeutuminen kytkeytyy hallinnasta luopumiseen, jolloin oppilas hylkää ajatuksen materiaalin pakottamisesta ja taiteesta pelkkänä yksilösuorituksena. Sen sijaan taide näyttäytyy suhteisena tapahtumana, jossa ihminen ja muu maailma muovautuvat yhteen tasavertaisina ja toisistaan riippuvaisina osapuolina.

3. ELONVARA VS. FOSSIILITALOUS

Kolmantena kielellisenä kokeiluna siirrän tarkastelun tason yksittäisistä luonnonilmiöistä laajempaan yhteiskunnallismateriaaliseen rakenteeseen: siihen, miten aineellisten varantojen nimeäminen ohjaa taloudellista toimintaamme. Asetan vastakkain nykyisen teollisen aikakauden peruskäsitteen *fossiilitalous* sekä esiteollisesta suomen kielestä nousevan sanan *elonvara*.

1) Tausta: *Elonvara* tai *elannonvara* on suomen murteissa ja vanhassa kielessä esiintyvä yhdyssana, joka viittaa siihen varantoon, joka on ehdottoman välttämätön elämän ylläpitämiseksi. Sana rakentuu kahdesta dynaamisesta osasta: *elo* (elossa olo, vilja, elollinen liike) ja *vara* (varasto, mahdollisuus, huolenpito). Esiteollisessa omavaraistaloudessa ympäristöstä otettiin vain se elävä ja uusiutuva osa, joka oli saatavilla. Ottaminen oli sidottu ekosysteemin vuotuiseen kiertoon ja konkreettisiin rajoihin (Kotimaisten kielten keskus, 2025a).

2) Kielellinen kehitys: Teollistumisen myötä elonvara on kielellisesti korvattu termeillä *luonnonvarat, pääoma* tai *resurssi*. Tämän kehityksen huipentuma on fossiilitalous, jossa on irrottauduttu elävästä, uusiutuvasta varannosta ja siirrytty kuolleen varannon eli fossiilisten polttoaineiden hyödyntämiseen. Kielellisesti tämä tarkoittaa aikasuhteiden murenemista: fossiilitalous perustuu miljoonien vuosien takaisten orgaanisten jäänteiden louhimiseen ja polttamiseen nykyhetken kulutuksen tarpeisiin, mikä tapahtuu aina tulevaisuuden elinkelpoisuuden kustannuksella (vrt. Haverinen ym., 2021).

3) Teoria: Uusmaterialistisessa ajattelussa, kuten Donna Harawayn (2015) muotoilemassa kapitaloseenin käsitteessä, modernin ekologisen kriisin juurisyynä nähdään juuri rajaton louhinta ja aineen muuttaminen pelkäksi välineeksi. Fossiilitalous voidaankin nähdä vallankäyttönä, jossa elämää hallitaan kuolleen materian avulla ja jossa yhteiskunnan pyörittäminen menneisyyden jäänteiden varassa estää samalla virittäytymisen elävän ympäristön rytmeihin.

4) Ehdotus: Ehdotan elonvara-sanan palauttamista aktiiviseen sanastoon. Se palauttaa aineen tarkasteluun kaksi asiaa, jotka resurssipuhe on pyyhkinyt pois: perustavanlaatuisen rajallisuuden ja aineellisen keskinäisriippuvuuden. Puhumalla elonvarasta resurssien sijaan, tunnustetaan, että ihminen on täysin riippuvainen aineen tilasta, ei ainoastaan sen hyödyntämismahdollisuuksista.

Kun tätä kehitystä luetaan diffraktiivisesti Jamie Mcphien ja David Clarken ajatusten läpi, havaitaan kielellisten luontokäsitysten purkamisen tarve. Fossiilitalouden kieli on tehnyt aineesta mykkää. Kun maaperä tai hiili muuttuvat kielellisesti pelkiksi numeroiksi, katoaa kyky aistia niiden historiaa ja vaikutuksia.

Taidekasvatuksessa tämä näkyy esimerkiksi materiaalien käytössä: teollinen perintö on opettanut pitämään taidetarvikkeita itsestään selvinä, rajattomina resursseina, joiden taustalla oleva fossiilinen koneisto häivytetty näkyvistä. Elonvara-käsitteen palauttaminen arkeen pakottaa pohtimaan, minkä varassa tämä taiteellinen toiminta todella lepää. Jos materiaali ei ole passiivinen resurssi vaan osa yhteistä elonvaraa, sen muokkaaminen vaatii herkkyyttä. Se siirtää huomion esteettisestä lopputuloksesta materiaalisen kohtaamisen prosessiin. Taiteen tekemisestä tulee tila, jossa opetellaan elämään rajallisuuden kanssa. Tämä kytkeytyy vahvasti myös Sitran muistion (Haverinen ym., 2021) peräänkuuluttamaan ekososiaaliseen sivistykseen: kykyyn sovittaa inhimillinen toiminta maapallon kantokyvyn rajoihin.

VASTINPARIEN LUENTA

Edellä esitetyt kolme vastinparia osoittavat, miten vanhaa kieltä ja nykyteoriaa risteyttämällä syntyy uusia, käytännön toimintaan sopivia käsitteitä. Tämä kielellinen leikki ei kuitenkaan rajoitu vain niihin. Seuraavat käsiteparit toimivat tiiviinä luonnoksina ja inspiraation lähteenä. Ne jätetään avoimiksi rinnastuksiksi ilman valmiita uusia sanaehdotuksia, jotta ne voivat palvella sellaisenaan taidekasvatuksen kielellisten kokeilujen raaka-aineena.

4. PITÄMYS VS. EKOLOGINEN SIVISTYS

Kestävyysmurros vaatii *ekologista sivistystä*, vastuunottoa omasta toiminnasta ja ymmärrystä luonnon rajallisuudesta (Haverinen ym., 2021). Tämän moraalisen ja eettisen selkärangan kielelliseksi vastineeksi ehdotan vanhaa suomalaista sanaa *pitämys* (Kortekallio ym., 2020). Asioita on ”pidettävä” kunnossa ja omista rajoista on pidettävä kiinni, mikä tekee abstraktista sivistyksestä konkreettisen teon ja asenteen.

5. SAMMAS VS. PLANETAARINEN HYVINVOINTI

Nykyinen kestävyyspuhe nojaa usein ylhäältä alaspäin katsoviin termeihin kuten *planetaarinen tai globaali hyvinvointi*. Vanhassa kielessä kosmoksen ja paikallisen elinympäristön yhdisti *sammas* (esimerkiksi maailmanpylväs, joka piti taivaankantta yllä, tai rajapyykki). *Sammas* kuvaa sitä, miten paikallinen raja tai teko on aina yhteydessä koko järjestelmän pystyssä pysymiseen, ilman modernia "globaalia" yläkatsetta.

6. LÖYLY / HENKI VS. RUUMIILLINEN YLIRAJAISUUS

Nykyisessä materiaalifeminismissä käytetään käsitettä *ruumiillinen ylirajaisuus* kuvaamaan sitä, miten ihminen ei ole muusta maailmasta irrallinen tai suojattu yksikkö, vaan upoksissa aineellisessa todellisuudessa. Ihmiskeho on kirjaimellisesti ilmaa, vettä ja ainetta, joka virtaa sen lävitse. Vanha kansa hahmotti rajat ylittävän, jaetun aineellisuuden sanoilla *löyly* tai *henki*. Ne eivät merkinneet pelkkää abstraktia sielua, vaan konkreettista, hengitettävää ja liikkuvaa tilaa, joka yhdistää fyysisesti yksilön ja ympäristön.

TAIDEKASVATUKSEN MAHDOLLISUUDET

Seuraavaksi tarkastelen, miten aiemmin esitelty sanasto ja luontosuhde voivat asettua osaksi taidekasvatuksen arkea. Tarkoituksena ei ole antaa valmiita, yksityiskohtaisesti eteneviä ohjeita, vaan tarjota kielellisiä sytykkeitä opetussisältöjen suunnitteluun. Edellä koottu Pieni käsitesanakirja toimii tässä inspiraation lähteenä.

Kun kieli ymmärretään Baradin (2007) ajatusten mukaisesti aineellisina tekoina, sanaston muuttaminen avaa taidekasvatukseen uusia suuntia. Esimerkiksi varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa ympäristön hyötyajattelua voidaan purkaa luopumalla hetkeksi täysin tutuista nimityksistä ja käsitteistä. Jos metsän tai taidemateriaalien kohtaamisessa kielletään nykysanaston teolliset tai biologiset vakiintuneet termit, tekijä joutuu sanoittamaan aistihavaintonsa uudelleen. Kun kiven, sammalen tai saven kohtaamista kuvataan puhtaasti tuntoaistin, karheuden, lämpötilan tai materiaalin oman liikkeen kautta, syntyy uusia sanoja, ja ehkä jopa merkityksiä. Tämänlainen kielellinen leikki muuttaa staattisen, ulkopuolisen ympäristön eläväksi. Luonnon ja kielen välille rakentuu tila, jossa materiaalien aistillinen tuntu on tärkeämpää kuin niiden tieteellinen luokittelu.

Aikuisten ja vapaan sivistystyön ryhmien kanssa tämä kielellinen kokeilu voi puolestaan syventyä analyyttisempaan yhteiskunnallisten ympäristöhaasteiden käsittelyyn. Opetuksessa on mahdollista käyttää vanhan kielen mytologisia rakenteita välineenä tehokkuuspuheen rikkomiseen. Modernit, usein steriilit jopa ahdistavatkin ympäristötermit, kuten ilmastoahdistus, hakkuuaukio, kulutushysteria tai arkinen muovi, voidaan tietoisesti risteyttää vanhan kielen voimasanojen tai henkilöivien päätteiden kanssa. Kun abstraktista ilmiöstä muotoillaan sanaleikin ja visuaalisen taiteen keinoin aktiivinen, mytologinen toimija tai eräänlainen nykyajan ”haltija”, se muuttuu ehkä paremmin käsiteltäväksi ja kuvattavaksi.

Kielellinen uudelleenmäärittely tekee näkyväksi kielen vallan ja osoittaa, miten radikaalisti sanat muuttavat sitä asennetta, jolla maailmaa katsotaan. Kriittisenä huomiona taidekasvatuksessa on kuitenkin vältettävä todellisten ongelmien romantisointia tai niiden kesyttämistä harmittomiksi satuhahmoiksi. Siksi taiteelliseen kokeiluun on aina liitettävä vastuun sanoittaminen. Kun abstrakti ilmiö on kuvitteellisesti kohdattu uutena, aktiivisena olentona, on tarkasteltava, millainen on ihmisen todellinen ja aineellinen suhde tähän toimijaan arjen valinnoissa. Tavoitteena ei ole paeta todellisuutta mytologiaan, vaan tehdä kestävyyskriisin herättämistä tunteista taiteellisen työskentelyn polttoainetta.

LOPUKSI

Tämän esseen lähtökohtana oli kokemus siitä, kuinka nykyinen ympäristökeskustelun sanasto usein etäännyttää ihmisen elävästä maailmasta. Tarkoituksenani oli etsiä kielellistä liikettä takaisin kohti ”kanssa-asuvaa” ja aistittavaa kieltä, mikä on nähdäkseni keskeinen askel ympäristötaidekasvatuksen kehittymisessä. Prosessi on osoittanut, että sanat eivät ole vain neutraaleja työkaluja viestimiseen, vaan ne ovat syvästi eettisiä valintoja. Ne määrittelevät sen, miten ihminen asettuu osaksi maailmaa.

Sanakirja-aineistoa ja uusmaterialistista teoriaa törmäyttäessäni huomasin, kuinka esiteollinenkieli ja nykyteoria asettuvat usein limittäin, mutta myös hankaavat toisiaan vasten. Valitsemani käsiteparit eivät pysyneet siisteissä lokeroissaan, vaan rajanvedot hämärtyivät. Tämä on kuitenkin nähdäkseni myös arvokasta: rajojen hämärtyminen tekee tilaa oivalluksille asioiden todellisesta kietoutuneisuudesta. Vanhan suomen kielen luontoa kuvailevissa sanoissa on usein inhimillisiä ominaisuuksia, kuten Ilmatar, jonka pääte viittaa tyttäreen, tai ajatus siitä, että ilmalla on oma luontonsa ja luonteensa. Samalla kielellinen kietoutuma mahdollistaa ajattelemaan toisinpäin: ihmisellä on aivan yhtä lailla luonnon ominaisuuksia. Olemme samaa elollista perustaa ja materian autonomiaa, josta esseen teoreettinen aineisto puhuu.

On selvää, että sanojen törmäyttäminen ja uusien käsitteiden luominen saattaa näyttäytyä ainoastaan kielellisenä leikkinä tai jopa irralliselta, päälle liimatulta toiminnalta. Myönnän, että olen esseen sanapareja analysoidessani ja törmäyttäessäni tehnyt rohkeita tulkintoja ja paikoitellen jopa romantisoinut menneisyyden kielellistä maailmankuvaa. Vaikka teksti ei näiltä osin toistakaan tiukkaa historiallista teoriaa, näen tämän lähestymistavan juuri taidekasvatuksen vahvuutena. Tämä romantisointikin toimii tietoisena kielellisenä kokeiluna. Ympäristötaidekasvatuksessa tällainen tietoinen sanoilla leikkiminen auttaa murtamaan totuttuja ajatusmalleja. Se pysäyttää pohtimaan, millaisia sanoja arjessa oikeastaan kannattaa käyttää. Tulevaisuudessa tätä samaa kielellisen kokeilun menetelmää olisikin mahdollista soveltaa laajemmin opetuksessa, antaen oppijoiden luoda omat sanastonsa suhteessa paikalliseen ympäristöönsä.

Tämän esseen kirjoittaminen on avannut minulle kokonaan uudenlaisen kielellisen maailman. Sanojen, materian ja merkitysten risteyskohtien tarkastelemisen on väistämättä syventänyt myös omaa luontoyhteyden kokemustani. Se on tehnyt näkyväksi, kuinka olen itse paitsi fyysisesti, myös kielellisesti erottamaton osa elävää kokonaisuutta, jota luonnoksi kutsumme. □

LÄHTEET

Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway: quantum physics and the entanglement of matter and meanin*g. Duke University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv12101zq

Haraway, D. (2015). Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making kin. *Environmental Humanities*, *6*(1), 159–165. https://doi.org/10.1215/22011919-3615934

Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.

Haverinen, R., Mattila, K., Neuvonen, A., Saramäki, R. & Sillanaukee, O. (toim.). (2021). *Ihminen osana elonkirjoa: Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella* (Sitran muistio). Sitra. https://www.sitra.fi/julkaisut/ihminen-osana-elonkirjoa/

Kortekallio, K., Niskavaara, M., Ouramo, H., Raipola, J., Salmela, T., Tervonen, A., & Karkulehto, S. (2020). Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi. *Avain - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, *17*(4), 82–95. https://journal.fi/avain/article/view/100030/60137

Kotimaisten kielten keskus. (2025a). *Suomen murteiden sanakirja* (verkkojulkaisu). Haettu 25.5.2026 osoitteesta https://kaino.kotus.fi/sms/

Kotimaisten kielten keskus. (2025b). *Vanhan kirjasuomen sanakirja* (verkkojulkaisu). Haettu 25.5.2026 osoitteesta https://kaino.kotus.fi/vks/

Kotimaisten kielten keskus. (2026). *Suomen etymologinen sanakirja* (verkkojulkaisu). Haettu 25.5.2026 osoitteesta https://kaino.kotus.fi/ses/

Mcphie, J., & Clarke, D. (2020). Nature matters: Diffracting a keystone concept of environmental education research – just for kicks. *Environmental Education Research*, *26*(10), 1509–1526. https://doi.org/10.1080/13504622.2018.1531387

Yle. (23.2.2026). Animismi ja luontosuhde muinaisessa Pohjolassa [Radio-ohjelma]. Kulttuuriykkönen. *Yle Areena* https://areena.yle.fi/1-77177091